

КОМПЕНСАЦІЯ НЕМАЙНОВОЇ ШКОДИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА*

Анна Штефан,
науковий співробітник відділу узагальнення експертної та судової практики НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Інститут компенсації немайнової шкоди з'явився в українській правовій системі порівняно недавно, з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян та організацій» 6 травня 1993 року. І вже через півроку компенсація немайнової шкоди стала одним із способів захисту авторського права і суміжних прав: ч. 3 ст. 44 прийнятого 23 грудня 1993 року Закону України «Про авторське право і суміжні права» було встановлено, що порушник авторського права і суміжних прав зобов'язаний відшкодувати особам, які мають авторське право і суміжні права, моральну шкоду в розмірі, що визначається судом.

До початку 90-х років ХХ століття компенсація немайнової шкоди була об'єктом тривалих теоретичних дискусій у вітчизняній доктрині цивільного права. Дореволюційні та радянські вчені здебільшого висловлювали негативне ставлення до можливості задоволення понесених немайнових втрат у грошовому еквіваленті, виходячи з того, що потрібно відчувати глибоку неповагу до особистості людини, щоб переконувати її, що гроші можуть дати задоволення усім моральним стражданням [1; с. 683]. В теорії цивільного права домінував підхід, що відшкодування немайнової

шкоди грошима не відноситься до завдань цивільного права, оскільки така шкода не може бути оцінена в грошах [2; с. 139], і навіть якби така оцінка була можлива, вона б лише принижувала гідність людини, замість охороняти її [3; с. 1465, 4; с. 29]. Водночас, як відмічається в літературі, така позиція не заважала пред'явленню позову про компенсацію немайнової шкоди, якщо ушкодження здоров'я чи заподіяння смерті громадянину СРСР відбувалося в капіталістичній країні [5; с. 33].

За час свого існування компенсація немайнової шкоди стала одним з найбільш поширених способів захисту будь-яких цивільних прав, в тому числі, авторського права. Але не дивлячись на численну судову практику та увагу багатьох науковців, питання компенсацій немайнової шкоди залишається дискусійним.

На сьогодні проблема сутності немайнової шкоди полягає, перш за все, в тому, що жоден із нормативних актів не містить чіткого її визначення: у ст. 4401 ЦК УРСР були вказані лише загальні правила підстав та розміру її компенсації, а в ст. 23 ЦК України лише перераховані ті наслідки, що можуть настати внаслідок заподіяння немайнової шкоди. Пунктом в) ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» в редакції Закону від 11 липня 2001 р. № 2627-

* Стаття друкується в авторській редакції

III відшкодування моральної (немайнової) шкоди віднесене до способів захисту авторського права і суміжних прав, але зміст такої шкоди не конкретизується. Пленум Верховного Суду України роз'яснив у п. 3 постанови № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», що моральною (немайновою) шкодою є втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб — на сьогодні це єдине нормативне визначення поняття немайнової шкоди.

Не дивлячись на те, що законодавець ототожнює поняття немайнової та моральної шкоди, в юридичній літературі зроблено ряд спроб по їх розмежуванню за різними критеріями. Так, наприклад, немайна шкода розглядається як загальне поняття, яке об'єднує моральну та фізичну шкоду; при цьому моральна полягає у страхіві, відчутті сорому, переживанні іншого дискомфорту, а фізична — в заподіянні фізичного болю [6; с. 27]. З іншої точки зору, моральна шкода може бути заподіяна лише фізичним особам, а немайна — як фізичним, так і юридичним особам [7; с. 280], але її прибічники не конкретизують, чим же відрізняється моральна шкода, заподіяна фізичній особі, від немайнової, заподіяної знову ж таки фізичній особі. Також в літературі були висловлені думки, що моральна шкода, будучи різновидом немайнової, може бути результатом порушення як немайнових, так і майнових прав [8; с. 98]. Жоден із наведених підходів не дає повного уявлення про сутність немайнової та моральної шкоди і не містить обґрунтованих підтверджень потреби їх розмежування.

Власне термін «мораль» є сукупністю всіх поглядів, життєвих орієнтирів і принципів, уявлень про добро

і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість, тому «моральною» повинна бути шкода, що спричинена системою загальнолюдських цінностей і оцінок, всій формі суспільної свідомості. І в буквальному розумінні поняття моралі та морального не співвідноситься з наслідками спричинення немайнової шкоди, перерахованими у ст. 23 ЦК України. Тому уявляється більш правильно висловлена в літературі пропозиція відійти від критерію моральності при заподіянні шкоди та використовувати поняття «немайнова шкода» як для фізичних, так і для юридичних осіб [9; с. 18].

Досить спірним на сьогодні залишається питання, наскільки правильно застосовувати процес відшкодування до немайнової шкоди, адже в основу відшкодування покладений принцип еквівалентності [10; с. 16–17], тобто шкода повинна відшкодовуватися в тому розмірі, в якому вона заподіяна. Обсяг немайнової шкоди, не зважаючи на будь-які методика її обчислення, ніколи не буде з'ясований повністю, адже глибину страждань та переживань оцінити неможливо. Немайна шкода не може бути відшкодована, її можна лише якимось чином компенсувати — пом'якшити, згладити переживання [11; с. 209], тому уявляється більш вірним застосовувати до немайнової шкоди поняття «компенсація». Компенсація відбувається за принципом адекватності (відповідності) [10; с. 16–17], що більше відповідає сутності немайнової шкоди.

Відповідно до абзацу 2 п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про компенсацію немайнової шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини

ЗАХИСТ ПРАВ

останнього в її заповіданні. Отже, право на компенсацію немайнової шкоди за порушення авторського права виникає за загальними правилами за наявності правопорушення, елементами якого є:

1) наявність шкоди, тобто негативних змін, переживань, страждань, які відчув автор внаслідок неправомірного використання твору, опублікування твору під чужим іменем чи іншого порушення особистих немайнових та/або майнових авторських прав. Немайна шкода може бути заповідана також спадкоємцям автора та іншим власникам виключних майнових прав на твір у випадку порушення таких прав;

2) протиправність поведінки, тобто недотримання тих певних моделей поведінки, які встановлені законом і зобов'язують до вчинення певних дій або забороняють певні дії [12; с. 27]. Прикладами протиправної поведінки можуть бути незаконне відтворення твору, використання твору без згоди автора чи іншого власника виключних майнових прав на твір, опублікування твору без зазначення імені автора тощо. І навпаки, відсутність протиправної поведінки, належним чином доведена в судовому засіданні, є підставою для відмови у задоволенні позовної вимоги про компенсацію немайнової шкоди.

Так, наприклад, Р. звернулася до суду з позовом до ТОВ «Еволюшен медіа» та фотографічного агентства «Фотолента/ РНЛ» про захист авторського права. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що на веб-сайті фотографічного агентства «Фотолента/ РНЛ», що є структурним підрозділом ТОВ «Еволюшен медіа», було виставлено на продажу чотири фотографії: фото картин із зображенням співака Аркадія Укупника, співачки Лади Денс, телеведучої Руслани Писанки, актриси Юлії Меншової. Дані фотографії є фотографічними відтвореннями робіт Р., продемонстрованих під

час персональної фотовиставки Р. у м. Києві «Відомі люди у фотопроектах». Вважаючи, що використання цих фотографій без дозволу позивачки є порушенням її авторського права, позивачка просила суд заборонити відповідачам використовувати фотографії, стягнути з відповідачів на користь позивачки компенсацію за порушення авторського права та компенсацію немайнової шкоди. В судовому засіданні було встановлено, що у перший день відкриття фотовиставки «Відомі люди у фотопроектах» з метою анонсування проведення вказаної виставки позивачкою було проведено прес-конференцію, а акредитованим журналістам був дозволений вільний огляд представлених на виставці експонатів. Умови акредитації не містили жодної заборони фотографувати представлені експонати, більше того, позивачка особисто позувала на фоні своїх фотокартин, що підтверджують надані відповідачами фотографії. Також відповідачі надали суду роздруківки сторінок веб-сайтів інформаційних агентств, на яких розміщені зроблені під час виставки фотографії робіт позивачки. Суд дійшов висновку, що відсутні будь-які докази, що свідчили б про протиправні дії відповідачів по відношенню до позивачки в межах позовних вимог, тому позовні вимоги є такими, що не підлягають задоволенню [13];

3) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою та спричиненою шкодою. Відповідальність за спричинення немайнової шкоди настає тільки тоді, коли така шкода є прямим та необхідним результатом діянь; побічний або випадковий зв'язок між діянням і результатом не тягне настання відповідальності [14; с. 78]. Цей зв'язок дає можливість визначити суб'єкта відповідальності та її межі, тобто тільки після того, як суд отримає докази того, що особисті немайнові та/або майнові авторські права були поруше-

ні саме відповідачем, що відповідач вчинив певні дії, спрямовані на порушення авторського права і саме в результаті вчинення відповідачем певних дій для позивача настали певні негативні наслідки, може бути вирішене питання як про саму компенсацію немайнової шкоди, так і про її розмір;

4) наявність вини, тобто психічного ставлення особи до вчинюваної нею протиправної дії чи бездіяльності та її можливих наслідків. Вина має місце там, де у особи об'єктивно існувало більше ніж один варіант можливої поведінки, і не дивлячись на це, особа свідомо обрала варіант протиправної поведінки [15; с. 19]. Так, Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська розглянув справу за позовом К. до ТОВ «Веста», ТОВ «Будкомітет», Д., Н., третя особа ПП «Вечір» про захист авторського права, виплату компенсації та стягнення немайнової шкоди. Позовні вимоги обґрунтовувалися, зокрема, тим, що ТОВ «Веста» здійснило видавництво російською та українською мовами творів «Козел Мефодій», «Кот Василь», «Лев», «Сверчок», «Козел Мефодій», «Как лечили петуха», «Зима», «Неприятный случай», «Как получилась зима», виключні майнові авторські права на які в порядку спадкування належать позивачці. Автором зазначених літературних творів є батько позивачки О. Г. Крилов, який помер 01 жовтня 1991 року. Позивачка не давала ТОВ «Веста» дозволу на видавництво зазначених творів та вважала, що діями відповідача порушені виключні майнові авторські права позивачки. Представник ТОВ «Веста» пояснив у судовому засіданні, що використання зазначених творів здійснювалося на підставі договору, укладеного з ТОВ НІЦ «Ранок» (пізніше назва підприємства була змінена на ПП «Вечір»), представники ТОВ НІЦ «Ранок» при цьому запевнили, що їхнє підприємство є власником авторських прав на

твори «Козел Мефодій» і «Кот Василь», продемонстрували випущені раніше цим підприємством твори О. Крилова, показали оригінал авторського договору з О. Г. Криловим, тому у керівництва ТОВ «Веста» не виникли сумніви щодо правомірності укладення договору з ТОВ НІЦ «Ранок» та подальшого видання зазначених творів. Судом було встановлено, що ТОВ НІЦ «Ранок» було зареєстроване як юридична особа 21 листопада 1997 року, тобто через 6 років після смерті автора творів. Крім того, автор не міг передати майнові права на використання творів будь-якому господарському товариству, оскільки Закон України «Про господарські товариства» набрав чинності 11 жовтня 1991 р., вже після смерті автора. Таким чином, ТОВ НІЦ «Ранок» надало ТОВ «Веста» дозвіл на використання літературних творів «Козел Мефодій» і «Кот Василь», не маючи на це жодних прав. Суд дійшов висновку, що договір між ТОВ «Веста» і ТОВ НІЦ «Ранок» є недійсним, тому правових підстав для видання творів «Козел Мефодій» і «Кот Василь» у ТОВ «Веста» не було. Крім того, твори «Лев», «Сверчок», «Как лечили петуха», «Зима», «Неприятный случай», «Как получилась зима» були видані ТОВ «Веста» без будь-якого дозволу спадкоємиці автора. За таких обставин позовні вимоги К. в частині стягнення з ТОВ «Веста» компенсації за порушення авторського права та компенсації немайнової шкоди були задоволені [16].

Одним з актуальних питань інституту компенсації немайнової шкоди є визначення видів та форм такої компенсації. Так, відповідно до п. 3 ст. 23 ЦК України, немайнова шкода повинна компенсуватися грошми, майном або в інший спосіб. Закон не дає визначення поняття «іншого способу», але уявляється, що він може проявлятися у наданні потерпілому безкоштовних путівок у лікувально-оздоровчі

ЗАХИСТ ПРАВ

заклади (санаторії, будинки відпочинку), в туристичну подорож, виділенні землі під садову ділянку, наданні інших благ (зібрання творів художньої літератури, художніх виробів тощо), які викликають позитивні емоції і цим частково компенсують ті негативні наслідки, яких зазнав потерпілий [17; с. 89].

В той же час, прикладів компенсації немайнової шкоди в «інший спосіб» у матеріалах судової практики нам знайти не вдалося. В юридичній літературі зустрічаються пропозиції обмежити компенсацію немайнової шкоди виключно грошовою формою, адже гроші є загальним еквівалентом, завдяки чому вони здатні задовольнити будь-які людські потреби [17; с. 89]. На наш погляд, варто погодитися з думкою, що встановлення єдиної грошової форми компенсації є недоцільним, адже не виключені випадки, коли сам автор може зажадати від порушника своїх прав не виплату грошової суми, а вчинення якихось дій. Наприклад, відповідач може організувати в засобах масової інформації анонсування виставки творів позивача, сприяти організації зарубіжних виступів позивача, сплатити вартість перекладу літературного твору позивача на іноземну мову, вчинити якісь інші дії, результат яких принесе позивачеві моральне задоволення, позитивні емоції. Безумовно, для такого вирішення питання компенсації необхідна згода обох сторін, і якщо така згода є, суд повинен затвердити у своєму рішенні по справі саме таку форму компенсації немайнової шкоди.

Актуальною залишається і проблема визначення розмірів, у яких немайна шкода повинна компенсуватися. За період чинності ЦК УРСР це питання викликало багато дискусій: ст. 4401 було встановлено, що розмір компенсації немайнової шкоди не може бути меншим, ніж п'ять мінімальних розмірів заробітної плати, тобто була встановлена нижня межа

розміру компенсації. В літературі ж з цього приводу були висловлені різні думки. Деякі науковці наполягали на доцільності існування лише нижньої межі розміру компенсації, що дасть можливість потерпілому отримати гарантоване державою мінімальне задоволення як спосіб згладжування перенесених страждань [9; с. 18]. Іншими авторами була висловлена точка зору щодо потреби встановлення мінімального та максимального розміру компенсації — від 5 до 100 мінімальних розмірів заробітної плати [18; с. 58]. З прийняттям ЦК України місця для подібних дискусій вже не залишилося: нижня межа розміру компенсації немайнової шкоди була скасована, а відповідно до п. 3 ст. 23, розмір грошової компенсації немайнової шкоди визначається судом з урахуванням усіх обставин, які мають істотне значення, виходячи з вимог розумності і справедливості. Але суд визначає цей розмір не абстрактно, а виходячи із суми компенсації, зазначеної позивачем у позовній заяві та певним чином обґрунтованої.

Відповідно до п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», у позовній заяві, яка містить вимогу про компенсацію немайнової шкоди, повинно бути зазначено, в чому полягає ця шкода, якими неправомірними діями її заподіяно, з яких міркувань виходив позивач, визначаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується.

У позовних заявах про захист авторського права, що вміщують вимогу про компенсацію немайнової шкоди, зазвичай спричинена шкода описується як пригнічений стан, неприємні переживання, втрата сну, порушення нормальної життєдіяльності, негативні емоції, адже творчість є сенсом життя автора, тому посягання на результати творчої діяльності, неправо-

мірне використання твору завжди болісне. Позивачі часто оцінюють розмір спричиненої немайнової шкоди в досить великій грошовій сумі виходячи з того, що суд все одно її зменшить.

Що стосується доказування факту спричинення немайнової шкоди, у більшості випадків доказами виступають пояснення позивача, викладені в позовній заяві та оголошені усно в судовому засіданні. Підтвердити ті чи інші наслідки спричинення позивачеві немайнової шкоди можуть свідки, які стали очевидцями тривалих негативних емоцій позивача, перебування його у пригніченому стані. У справах про захист авторського права з метою підтвердження факту спричинення немайнової шкоди можуть використовуватися письмові докази: якщо позивач звертався до психолога, психіатра чи іншого фахівця з метою покращення психологічного стану, перебував у медичній чи санаторній установі на лікуванні через необхідність відновлення здоров'я внаслідок спричинення йому немайнової шкоди тощо, довідки від таких спеціалістів залучаються до матеріалів справи та слугують підтвердженням спричинення немайнової шкоди. Також за клопотанням позивача судом може бути призначена психологічна експертиза, в процесі проведення якої відбудеться дослідження і аналіз психологічного стану позивача, що дасть змогу зробити висновок про наявність чи відсутність немайнової шкоди, спричиненої позивачеві.

Але навіть за наявності у матеріалах справи всіх можливих доказів, що підтверджують факт спричинення позивачеві немайнової шкоди, визначення розміру такої шкоди залишається для суду досить складним завданням. Кожна людина в силу власних особливостей психіки, сприйняття і реакцій по-різному реагує на одні і ті ж обставини, по-різному їх оцінює, по-різному переживає їхні наслідки. Тому сформулювати єдині для

всіх критерії оцінки немайнової шкоди та визначити метод оцінки, адекватний і достатній для всіх випадків, не можливо.

Хоча в юридичній літературі зроблені спроби визначення методики обчислення немайнової шкоди та запропоновані формули для її обчислення [19; с. 263–275], аналіз судових рішень у справах про захист авторського права свідчить про певний підхід, який вже виробився в судовій практиці. Оцінюючи доведеність факту порушення авторського права, серйозність порушення та глибину інших негативних наслідків, що настали в результаті порушення авторського права – розмір спричиненої майнової шкоди, обсяг незаконно виданих та/або розповсюджених творів тощо, суд визначає обсяги спричинення немайнової шкоди. Ч. 4 ст. 23 ЦК України визначено, що немайна шкода компенсується незалежно від майнової, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування, проте формально судді при визначенні розміру немайнової шкоди виходять з усіх обставин справи, оцінюють обсяг порушення авторського права і наслідки такого порушення в цілому. При визначенні розміру грошової винагороди справедливий суддівський розсуд є невід'ємною складовою інституту компенсації немайнової шкоди [8; с. 111].

Так, наприклад, О. звернулася до суду з позовом до Д. про захист авторського права, виплату компенсації та стягнення немайнової шкоди. Позовні вимоги позивачка обґрунтувала тим, що у лютому 2009 року передала відповідачеві свої вірші для редагування та підготовки до видання, проте вірші так і не були видані, на її вимогу відповідач вірші не повернув, посилавшись на їхнє викрадення. Вірші позивачка писала протягом тривалого часу, вони склали зміст її життя, а оскільки передані відповідачеві вірші існували в єдиному примірні-

ку, після передачі віршів відповідачеві О. їх втратила назавжди. Розмір майнової шкоди позивачка оцінила у 13380 гривень, немайнової шкоди — у 6000 гривень. В судовому засіданні відповідач пояснив, що вірші позивачки були у нього викрадені, та висловив згоду відшкодувати майнову шкоду у сумі 500 гривень. Суд дійшов висновку, що визначити розмір майнової шкоди в повному обсязі неможливо через відсутність самих творів, та вирішив присудити на користь позивачки відшкодування майнової шкоди у розмірі, визнаному відповідачем, а виходячи з вимог розумності і справедливості, заподіяна позивачці

немайнова шкода була оцінена судом у 1500 гривень [20].

Не дивлячись на існуючі складнощі та не в повній мірі досліджені аспекти, компенсація немайнової шкоди є одним з найбільш дієвих способів захисту цивільних прав в цілому та досить поширеним способом захисту авторського права. Розглянуті у цій статті питання дозволяють зробити висновок про актуальність проблем інституту компенсації немайнової шкоди та доцільність проведення подальших досліджень. ♦

Список використаних джерел

1. Шершеневич Г. Ф. *Общая теория права*. — М.: Изд-во Бр. Башмаковых, 1912.
2. Покровский И. А. *Основные проблемы гражданского права*. — Изд. 3-е, стереотип (по изданию 1917 г.). — М.: Статут, 2001.
3. Зейц А. *Возмещение морального вреда по советскому праву // Ежегодник советской юстиции*. — 1927. — № 47.
4. Гуревич И. *Честь и другие немущественные права граждан и их охрана в социалистическом гражданском праве // Советская юстиция*. — 1939. — № 2.
5. Малейн Н. С. *О моральном вреде // Советское государство и право*. — 1993. — № 3.
6. Малейна М. Н. *Компенсация за немущественный вред // Вестник Верховного Суда СССР*. — 1991. — № 5.
7. Фадеева Т. А. *Нематериальные блага // Гражданское право : ч. 1 / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева*. — Санкт-Петербург, 1996.
8. Голубев К. И., Нарижный С. В. *Компенсация морального вреда как способ защиты немущественных благ личности*. 2-е изд., доп. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001.
9. Малейна М. Н. *Личные немущественные права граждан (понятие, осуществление, защита): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Моск. гос. юрид. академия*. — М., 1997.
10. Эрделевский А. М. *Правовое регулирование возмещения морального вреда в гражданском праве: Автореф. дис...канд. юр. наук: 12.00.03 / Моск. гос. юрид. академия*. — М., 1995.
11. Тархов В. А. *Гражданское право. Общая часть*. — Чебоксары, 1997.
12. Кархалев Д. Н. *Гражданско-правовые меры защиты и меры ответственности : учебное пособие*. — Уфа: РИО БашГУ, 2004.
13. *Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 19 лютого 2009 р. — Справа № 2-929 /09.*

14. Васильев С. В. Доказывание и доказательства по делам о возмещении вреда, причиненного личности. — Харьков: Факт, 2000.
15. Чорновол О. Е. Обязательства по компенсации морального вреда в российском гражданском праве : автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.03 / Уральская академия госуд. службы. — Екатеринбург, 2011.
16. Рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 23 грудня 2009 р. — Справа № 2-63/09.
17. Шимон С. Про розмір відшкодування моральної шкоди // Право України. — 1998. — № 12.
18. Галянтич М., Коваленко Г. Відшкодування моральної шкоди // Право України. — 1999. — № 9.
19. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2004.
20. Рішення Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 18 серпня 2009 р. Справа № 2-299/09.

ДО УВАГИ ЧИТАТІВ

Нанотехнології у XXI столітті: стратегічні пріоритети та ринкові підходи до впровадження / Г. О. Андрощук, А. В. Ямчук, Н. В. Березняк та ін. : монографія. — К. : УкрІНТЕІ, 2011. — 275 с.

Викладено результати системного аналізу ринкових тенденцій розвитку нанотехнологій, проведеного на основі економетричних показників. Здійснено огляд нанотехнологій, розглянуто основи класифікації наноматеріалів, їхні властивості, напрями застосування та комерціалізації. Досліджено науково-технологічні пріоритети наоіндустрії. Узагальнено світові тенденції розвитку наносфери, зокрема щодо впровадження національних нанотехнологічних стратегій і програм, фінансування нанодосліджень і нанорозробок, напрямів розвитку наноринку.

Показано загальні підходи до патентування у наносфері. Вивчено досвід ЄС і Росії щодо проведення аналізу наукометричних індикаторів розвитку нанотехнологій: патентної активності, кількості наукових публікацій і посилань. Вивчено досвід США і Німеччини щодо розвитку наносфери. Особливу увагу приділено досвіду Росії у запровадженні Стратегії розвитку наоіндустрії, зокрема — діяльності корпорації «Роснанотех».

Описано методологію та інструментарій стратегічного планування розвитку нанотехнологій з урахуванням досвіду США та ЄС.

Проаналізовано тенденції розвитку нанотехнологічної сфери в Україні, досліджено нормативно-правову базу з цієї тематики, виділено актуальні нанотехнологічні напрями. Надано рекомендації щодо посилення стратегічних підходів до планування нанодосліджень і розвитку наоіндустрії.

Розраховано на представників органів державної влади, наукових та інженерно-технічних працівників, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів і студентів відповідних спеціальностей.